

Geografija

Vodovje

Hidrosfera – vodni del zemlje, zajema vse vode, ne glede na nahajališča ali agregatno stanje.

Slane vode

Svetovno morje – imenujemo morja in oceane zaradi povezanosti v celoto.

Delitev svetovnega morja:

Svetovno morje:

- Oceani – atlantski, indijski, tihi.
- Morja – sredozemska, robna, metodoška, polarna.
- Zalivi – fjordi, estuarij..
- Prelivi – umetni; panamski, sueški in naravni; bospor, giblartor.

Fizikalne in kemične lastnosti morske vode

Slanost – najbolj prepoznavna lastnost morja. Izraža se v promilih. Povprečna slanost morja je 35 promilov (kar pomeni 35g raztopljene snovi na 1000 g vode).

Izohaline – so črte, ki povezujejo dele morja z enako slanostjo.

Barva morja – je odvisna od količine sprejete in razpršene sončne energije, globine morje in rastlinstva na dnu, kamninske podlage..

Prozornost morja – vplivajo mnoge biološke in kemične značilnosti morja, vreme in temperatura.

Gibanje morje – plimovanje, valovanje, morski tokovi in dvigovanje gladine. Na gibanje vplivajo privlačnost lune in sonca, razporeditev zračnega tlaka, vetrovi, tektonika in njene posledice.

Plimovanje – je dviganje in spuščanje gladine morja zaradi privlačnosti moja, oseka njeno umikanje.

Med plimo in oseko mine 6 ur in 12 minut.

Razlika med plimo in oseko pomeni razpon med najnižjo in najvišjo gladino. Znaša lahko od 10 cm do 21 cm.

Valovanje – premikanje vode v vertikalni smeri zaradi vetrov. Od vrste vetrov je odvisno, kakšni so valovi.

Na valovanje lahko občasno vplivajo tudi podmorski izbruhi vulkanov, potresi in cikloni. Ob potresih lahko nastanejo cunamiji.

Morski tokovi – so glede na količino premikajoče se vode.

Ločimo tople; bolj slane in hladne; manj slane morske tokove. Nastajajo zaradi razlik v temperaturi in slanosti morske vode, stalnih vetrov, sprememb v zračnem tlaku in plimovanja. Zaradi odklonske sile se na severni polobli tokovi usmerjajo v desno, na južni pa v levo. (benguelski- hladen in agulhaški – topel)

Pomen morja za človeka

- Podnebje
- 25% beljakovin živalskega izvora
- Vir pitne vode
- Prometna pot
- Turizem

- Nafta
- Odlagališče odpadkov

Sladke vode

Podzemeljske vode:

- Prosta talna voda (med peskom in prodrom, meteorne vode – dež, skozi pesek se čisti, globoki vodnjaki za vodovod) Dravsko polje, Ljubljanska kotlina, Krško, Brežice.
- Skalna voda (v apnencu, zelo občutljiva, se ne čisti) Kras, Primorje, Postojnska jama.
- Ujeta talna voda – ARTEŠKA (ujeta med dve neprepustni kamnini) Sahara, Avstralija.

Rečni režimi – prikazujejo nihanje količine vode skozi vse leto, prikažemo jih z hidrografi.

- Snežni – max spomladi, min pozimi
- Dežni – max jeseni
- Ledeniški – max poleti, min pozimi

Prebivalstvo

Demografija – proučuje razvoj, gibanje in sestavo prebivalstva.

Rodnost, nataliteta – število živorojenih otrok na 1000 prebivalcev v enem letu na določenem ozemlju. Izražamo jih v promilih. Najvišjo ima Afrika 46 promilov, najmanjšo pa imata Evropa 14 promilov in S Amerika 16 promilov. (med mesti je na prvem mestu Etiopija z 107)

Dejavniki, ki vplivajo na rodnost:

- Stopnja gospodarske razvitosti
- Širjenje mestnega načina življenja
- Izobrazba žensk
- Izselitev velikega št prebivalstva
- Vojne
- Razpad tradicionalnih družin

Prebivalstvena politika – v nekaterih državah je število otrok v družini prevzela država (Kitajska in Severna Koreja- ženske se ne smejo poročiti prej 27. letom in smejo imeti največ dva otroka)

Smrtnost, mortaliteta – je število umrlih v enem letu na določenem ozemlju na 1000 prebivalcev.

Največja smrtnost 17 promilov je v Afriki in Evropi 11 promilov.

Dejavniki, ki vplivajo na umrljivost:

- Starostna struktura
- Gospodarsko-socialno razvitost države
- Zdravstvena zaščita
- Higijenske razmere
- Samomori
- Prometne nesreče
- Neravne katastrofe
- Vojne

Naravni prirastek – razlika med številom živorojenih in umrlih na 1000 prebivalcev v enem letu na določenem ozemlju. Poznamo izredno visok, visok, umirjen, nizek in negativen prirastek.

- Izredno visok – v državah kjer je rodnost visoko, smrtnost pa nizka. Tukaj lahko naravni prirastek preseže 30 promilov. To je v večini v revnih državah, a ne najrevnejših: Suadova Arabija, Oman, Sirija..
- Visok – države v katerih je visoka smrtnost in rodovitnost. Najrevnejše države: Somalija, Bangladeš, Indija, Filipini, Afganistan. Naravni prirastek je 20-29 promilov.
- Umirjen – značilen za države z manjšo rodnostjo in zmanjšano smrtnostjo. Države: Izrael, Albanije in države S in J Amerike. 10-19 promilov
- Nizek – kadar sta rodnost in smrtnost približno enaki z rahlo prevlado rodnosti. 0-9 promilov. V to skupino spadajo v večini Evropske države, tudi Slovenija.
- Negativen – kadar je več umrlih kot rojenih. Države : Italija, Romunija, Hrvaška.

Selitve

Selitve, migracije – so sestavni del človeškega življenja. Vzroki za selitve so naravni, družbeno-politični in gospodarski.

4 obdobja selitev:

- Prvo obdobje je potekalo od odkritja Amerike do industrijske revolucije
- Drugo obdobje se je začelo z odkritjem parnega stroja in je trajalo do 1. svetovne vojne
- Tretje obdobje je bilo obdobje med obema vojnama
- Četrto obdobje je bilo selitev po 2. svetovni vojni.

Odseljenci – emigranti

Priseljenci – imigranti

Migracijski saldo – razlika med številom priseljenim in odseljenih.

Vrste selitev – gospodarske in negospodarske, prostovoljne in prisilne

Gospodarske selitve –časne ali dokončne. Beg z gora, beg z dežele, beg možganov, dnevne selitve, iskanje službe.

Negospodarske selitve - družinske razmere, zdravstvene, politične in verske.

Prostovoljne selitve - posameznik se odloči sam po svoji presoji.

Prisilne selitve - večinoma povezane z verskimi in političnimi vzroki. Lahko pa jih povzročijo tudi naravne katastrofe. Posledica prisilnih selitev so begunci.

Urbanizacija – razraščanje mest in uveljavljanje mestnega načina življenja

Območja praznjena prebivalstva - kjer se ljudje izseljujejo

Območja zgostitve koncentracije - območja, ki so najgosteje poseljena.

Območja nespremenjenosti – območja, kjer je naravni prirastek umirjen.

Deagrarizacija – zmanjševanje vloge kmetijstva v doslej agrarnih krajih, ker se kmečko prebivalstvo odseljuje in zaposluje v neagrarnih dejavnostih.

Sestava prebivalstva

Demografska eksplozija – to je hitro, eksplozivno in nenadzorovano povečanje števila prebivalstva po svetu.

Prebivalstvo posameznih držav se razvija in prehaja skozi več obdobj (demografski prehod)

- 1. Obdobje pred velikimi spremembami – visoka rodnost in smrtnost, nizek naravni prirastek, epidemije, lakota, vojne, neizobraženost.
- 2. Kmetijsko-industrijsko obdobje – (18.sto)visoka rodnost, nizka smrtnost, visok do umirjen naravni prirastek, izboljšanje higiene in zdravstva.
- 3. Industrijsko obdobje –(Tajska, Venezuela, Čile.) zmanjšanje rodnost in smrtnosti, naravni prirastek je umirjen, zdravstvo je zadovoljivo.
- 4. Poindustrijsko obdobje –(razvite države sveta).nizka rodnost in smrtnost, nizek ali negativen prirastek, družine imajo po enega otroka, zdravstvo je dobro, prebivalstvo se stara. To je visoko razvita socialna družba.

Demografski prehod – obdobje prehoda človekove družbe iz predindustrijske v poindustrijsko obdobje. Je odsev družbenih sprememb, ki so povezane z industrializacijo, urbanizacijo in deagrarizacijo. (VB in Šrilanka)

Sestave prebivalstva – BIOLOŠKE:spolna, rasna, starostna, DRUŽBENE:ekonomska, jezikovna, izobrazbena, verska.

Spolna sestava- je razmerje med številom žensk in moških na svetu.

Starostna sestava – nam pojasni sestavo prebivalstva po starostnih skupinah. (mlado prebivalstvo (0- 14), zrelo prebivalstvo (15-59), staro prebivalstvo (60+).)

Vrste piramid:

- Trikotnik – visoka rodnost, nizka smrtnost.
- Čebelji pan – nizka rodnost in umrljivost, naravni prirastek pa umirjen.
- Žara – če je delež starejših večji kot mladih.

Rasna sestava – delitev človeštva po barvi kože. (mestici-belci in Indijanci, zambi-Indijanci in črnci, mulati-črnci in belci).

Ekonomska sestava – nam pove, kolikšen delež prebivalstva je zaposlenih in v katerih dejavnostih delajo. (aktivni,neaktivni in vzdrževani).

Narodnostna sestava – nam pove koliko je posameznih narodnosti znotraj državnih meja.

Jezikovna sestava – nam pove v katerem jeziku se sporazumevajo prebivalci.

Izobrazbena sestava – kaže stopnjo izobrazbe prebivalstva nad 15 let.

Verska sestava - ali verska pripadnost prebivalstva.

Naselja

Naselja – so skupine stalno ali občasno naseljenih bivališč z gručastimi ali raztresenimi skupinami hiš.

Samotna kmetija – je doma z gospodarskim poslopljem. 1327 je najvišja. V hribovju so namreč.

Zaselek – je vas, ki ima 15 domov.

Vas – je naselje, ki ima več kot 15 hiš

Razložena vas – v hribih ion gričih, domovi so oddaljeni vmes pa so obdelovalne površine.

Strnjena vas – hiše so zgrajene okoli jedra, cerkve.

Dolge obcestne vasi - hiše razporejene ob cesti, za njimi pa so obdelovalne površine.

Spalna naselja - podeželska naselja v bližini mestnih naselij, prebivalci so zaposleni v neagrarnih dejavnostih.

Mesto – je obsežno, gosto pozidano območje z večjim številom prebivalcev in prevladujočo neagrarno dejavnostjo. Merila za določitev mest so v svetu zelo različna!

Mestotvorne dejavnosti - so tiste, brez katerih mesta ne bi mogla obstajati; neagrarna delovna mesta (industrija in obrt , trgovine, zdravstvo, šolstvo...

Mestoslužne dejavnosti – so namenjene prebivalstvu za lažje življenje: prehod, komunala, oskrba, komunikacije. Ob teh dejavnostih se mesta širijo.

Kmetijstvo

Kmetijstvo - gospodarska panoga, ki se ukvarja s pridelavo hrane ter predelavo rastlin. Danes 46 % prebivalstva s kmetijo. Delimo na poljedelstvo ion živinorejo.

Samooskrbno kmetijstvo, ekstenzivno kmetijstvo – kmetje vlagajo v kmetovanje premalo sredstev in kapitala glede na velikost obdelovalnih površin. (toliko hrane kolikor je potrebujejo, revne države)

Tržno kmetijstvo, intenzivno kmetijstvo – značilno za razvite države. Kmetovalci pridelajo več, kot država potrebuje, izvoz. Veliko vložnega kapitala, veliko sodobne mehanizacije, umetna gnojila. Malo št zaposlenih, dosegajo donosnost in dobiček.

Specializirano kmetijstvo – kmetje se specializirajo za pridelke, ki so namenjeni izključno svetovnemu trgu.

Monokulturo kmetijstvo – je namenjeno pridelavi ene vrste rastlin, plantaže.

Polikulturno kmetijstvo - različne vrste rastlin, več površine.

Manj primerna območja : puščavski del Avstralije, večina Severne Amerike, Rusija in okolica, Severna in skrajno Južna Afrika.

Zelo primerna območja : topli pas, Evropa, Kitajska, Severna Amerika.

Manj primerna območja: Srednja Afrika, severna Južna Amerika in jug Azije.

Kmetijska(agrarna)prenaseljenost – premalo kmetijske zemlje za vse ljudi, ki so sposobni za kmetovanje in si želijo kmetovati, revne države.

Rudarstvo in energija

Rudarstvo je sekundarna gospodarska dejavnost.

Energetika – gospodarska dejavnost, ki oskrbuje gospodarstvo in prebivalstvo z energijo.

Viri energije:

- Primarni –uporabljamo neposredno: voda, sonce, les, premog, nafta, zemeljski plin.
- Sekundarni – pridobljeni iz primarnih: elektrika, oglje,koks, bencin, kerozin, premog, nafta, jedrska energija, zemeljski plin.
- Obnovljivi viri – voda, veter, sonce
- Neobnovljivi viri – premog nafta, zemeljski plin, jedrska energija.
- Nadomestni viri – biomasa, energija odpadkov, moč plime in valov.

Premog – je od druge polovice 18 stoletja do 2 sv vojne veljal za najpomembnejši energetski vir. Nizka cena, slabost pa onesnaževanje. Pomagal je k kislemu dežju in topli gredi.

Nafta – je danes glavni vir energije, 31% od vse energije. 5000 različnih izdelkov. Najdemo jo na Bližnjem vzhodu, Rusiji, Aljaski in karibskih držav Srednje Amerike. OPEC (organizacija držav izvoznic nafte)

Zemeljski plin – se pogosto pojavlja skupaj z nafto v istih geoloških plasteh. Uporablja se kot gorivo za pridobivanje energije in surovina v kemični industriji.

Jedrska energija – se uporablja šele 50 let. V jedrski elektrarni se toplota, ki segreva vodo, razvija v jedrskem reaktorju z urana, ki ga uporabljajo kot gorivo. 4%. Najčistejša, najvarnejša in najcenejša.

Sončna energija – najstarejša, vendar slabo izkoriščena energija. Fotocelice sončnih elektrarn in korektorjev so drage in imajo slab izkoristek. Kalifornija. Električna energija.
Moč vetra – mlini na veter za črpanje vode in mletje žita. S sodobnimi pa tudi električno energijo.
Tekoče vode – hidroelektrarne, električna energija. 15 %.
Industrijski odpadki - so nadomestni viri, ki jih kurijo namesto premoga.
Bioplin – je produkt človeških in živalskih odpadkov. Kuhanje in ogrevanje.
Geotermalna energija – toplota, ki nastaja z radioaktivnostjo v notranjosti Zemlje
Moč valov – na Norveškem hidroelektrarne.

Industrija

Industrija – gospodarska dejavnost, ki se ukvarja s predelavo in obdelavo surovin v izdelke. Začela se je po drugi polovici 18 stoletja, z uvedbo parnega stroja.

- Primarna : predelava surovin v polizdelke
- Sekundarna : predelava surovin in polizdelkov v končne izdelke.

In

- Težka: obsega proizvodnjo surovin, energije, strojev...
- Lahka: izdeluje predmete za splošno uporabo

Strošek – je dejavnik, vsebuje ceno surovin in nam pove, če se določena industrija splača.

Trg – je začel nastajati iz naključne menjave med plemeni. Kasneje se je uvedel še denar.

Promet

Cestni promet – je najhitrejša se oblika prevoza ljudi in blaga. Najbolj razvite ceste ima Z Evropa in V ZDA. Od vrat do vrat. pomanjkljivost: slaba varnost, omejitev hitrosti, onesnaževanje, hrup, poraba energije.

Železniški promet – 25.9. 1825 rojena. Varna, udobna, primerna za daljše razdalje. Graditev predorov pod zemljo.

Pomorski promet – najceneje. Prosta plovba po svetovnih morjih, varnost in možnost na dolge razdalje

Rečno-kanalski prevoz - namenjen izključno tovoru.

Zračni promet – najdražji. Velika hitrost in neodvisnost od površja. Uporaben na težko dostopnih območjih.

Jezerski promet - predvsem turistični namen.

Turizem

Turizem – gospodarska dejavnost, ki pomeni potovanja in spremembe začasnega bivanja zaradi oddiha ali razvedrila. Najdonosnejša gospodarska dejavnost.

Oblike turizma :

- Trajanje potovanj
- Trajanje bivanja v enem mestu
- Turističnih porabnikovih

- Geografskih značilnosti
- Motovih
- Letnem času
- Uporabi prevoznih sredstev

Azija

Endoreično območje – kjer je več padavin kot izhlapevanje (osrednja Azija)

Areično območje – kjer je več izhlapevanja kot padavin (Arabski polotok)

Severna Azija:

- Rusija – azijski del

Vzhodna Azija:

- Kitajska
- Mongolija
- Severna Koreja
- Južna Koreja
- Japonska
- Tajvan

Jugovzhodna Azija:

- Mjanmar
- Laos
- Tajska
- Vietnam
- Kambodža
- Filipini
- Indonezija
- Vzhodni Timor
- Singapur
- Malezija
- Brunej

Južna Azija:

- Pakistan
- Nepal
- Butan
- Bangladeš
- Indija
- Pakistan

Jugozahodna Azija:

- Turčija
- Gruzija
- Azerbajdžan
- Armenija
- Sirija
- Irak
- Iran
- Afganistan

- Jordanija
- Saudova Arabija
- Oman
- Jermen
- Kuvajt
- Katar
- Zae